

Dr. Tersztyánszkné Dr. Vasadi Éva

Kié a gyermek?

– a magyar jogrendszer tükrében

A család évének meghirdetése azt mutatja, hogy társadalmunk jogrendjének is elsődleges célja, hogy körülbástyázza azt a természetes rendet, amelyben egy férfi, az apa, és egy nő, az anya várja gyermekük érkezését a családba. A családba, amely a nemzet alapja. Az Alaptörvény alkotmányos szinten vállalja fel mindezt, amikor az L. fejezet kimondja:

„Magyarország védi a házasság intézményét, mint a férfi és nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.”

Ennek az alkotmányszövegnek az előzménye egy 1995-ben meghozott fontos alkotmánybíróági döntés volt. Az Alkotmánybíróshoz benyújtott indítvány ugyanis azzal támadta az akkor hatályos családjogi törvényt, hogy az alkotmányellenesen diszkriminatív, mert a házasságot egy férfi és egy nő tartós kapcsolataként, és nem két nagykorú személy kapcsolataként határozta meg. A 14/1995. (III.3.) AB-határozat az indítvány elutasítását az alábbiakkal indokolta:

„Az Alkotmánybíróshoz az indítvány elbírálásakor abból indult ki, hogy a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermek születését és családban való felnevelését célozza, amellyel, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különműködése igen.

A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse e házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a

magyarázata annak, hogy az Alkotmány (15.§) együtt említi a védelem két tárgyát, a házasság és a család intézményét.”

A házasság alkotmányos védelme mellett természetesen más együttélési formákat is elismer az állam, de azokat jogi és nem alkotmányos védelemben részesíti. Megállapítható tehát, hogy az Alaptörvény kiemelt rendelkezése beemelte az AB korábbi döntésében foglaltakat.

Azt is rögzíti az Alaptörvény – összhangban a korábbiakkal –, hogy a gyermek vállalása felelősséget ró a szülőkre, amely kötelezettségek így alkotmányos kötelezettségek:

„A szülő köteles a gyermek testi, szellemi erkölcsi fejlődését biztosítani.”

A szülői jogok mellé rendelt kötelezettségek a szabályozás erkölcsi megerősítését jelentik.

Nem vitatható, hogy a gyermek testi, szellemi és erkölcsi megalapozása, fejlődése a családban biztosított. A szellemi és erkölcsi fejlődést nem pusztán a jogi kötelezettség elfogadása, hanem a szülő belső meggyőződésén alapuló magatartási szabályok bemutatása és követése is jelenti. Erre a legalkalmasabb a családon belüli állandó szeretet vezérelte szülő-gyermek viszony. Ez a családi kapcsolat belső tartalma, ahol a gyermek tanulja az együttműködést, az együttélés szabályait: a szolidaritást, egymás tiszteletét, becsülését és segítségét.

A világra szólított gyermeknek mind ezért létszükségletét jelenti a család. Ez az a biztos közösség, amelyben a gyermek eszmélni kezd, érzi és várja a feléje irányuló szeretetet, gondoskodást. Értelmi és fizikai gyarapodása közben tapasztalja a biztonságot, a védelmet. Az apával való kapcsolata teremti meg a férfi képét és szerepét életében. Az anya fizikai és lelki kapcsolata mutatja meg számára a nő szerepét a családon, a társadalmon belül. A keresztény Európa értékrendje generációkon keresztül hagyományozta, védte ezt a természetes értéket.

A XIX-XXI. század mindent elkövetett (elkövet) ennek a rendnek megbontásáért. Történetileg megállapítható, hogy ez a kánonjogilag is megalapozott házasság- és családfogalom a XIX. sz. végéig élt. Ideológiai harcok nyomán az 1894-ben megalkotott 1894. évi XXXI. tc. kötelezően előírta a polgári házasságot, és megfogalmazta a házastársak egymás iránti kötelezettségeit, mint az együttélés, családról való gondoskodás, a házastárs támogatása, a hűség, tisztelet és bizalom, majd nagy parlamenti viták után engedélyezte a házasság felbontását vétkességi alapon.

A szocializmus joga is fenntartotta a férfi és nő között létrejött házastársi kapcsolatban a felek jogainak egyenlőségét, a közösen hozandó döntéseket, egymás támogatását és a hűség vállalását. A házasság felbontási okai közül azonban kikerült a vétkesség. A feldúltság, a különélés bizonyítása elégséges oka volt a bontásnak, majd bevezetődött a közös megegyezésen alapuló válás lehetősége is.

A nők jogainak kivívásáért folytatott harcok – sok eredményük mellett – káros lobbytörekvéseket, ideológiákat teremtettek, amelyek széttörték, tovább lazították a házasság és a család létét, tartalmát. Ahogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára egyik előadásában megjegyezte: „A csalás, az árulás, a hűtlenség, az életre szóló kapcsolatok felbomlása többé nem jelent katarzist, bukást vagy tragikus végkifejlethez vezető okot. Hétköznapi, átlagos és szokványos jelenségekké váltak.”¹

A jognak követnie kellett a társadalomban lezajló folyamatokat, a kialakult más együttélési formák feltételeit is. Így a házasságon kívüli, a férfiak és nők spontán életközösségén alapuló „közös háztartás”-ban élést is. Majd 2007-ben már az egyneműek párkapcsolatának szabályozását. Ennek eredménye lett az ilyen kapcsolatok regisztrálásáról szóló törvény. Tehát a formációk jogi védelme adott. Csakhogy ezek belső tartalma, stabilitásuk, céljuk jelentősen eltér a házasságétól.

Az Alaptörvénnyel együtt megjelent család-védelmi törvény, majd a most zajló Polgári Törvénykönyv és Családjogi könyv vitája nyomán is látható, hogy számos kérdés (a hűség, a család fogalma stb.) végleges kidolgozása, rendezése még várat magára.

Mint érzékelhető, vizsgálni kell a gyermek léte, helyzete szempontjából, miért létkérdés

számára a család. A család, amelynek jogi fogalma a házasság jogi fogalmán alapszik. A probléma akkor válik élessé, amikor a házasság felbomlik, a társ kapcsolat harmóniája megbomlik, s ezzel a gyermek helyzete elbizonytalanodik.

Több statisztikai és szociológiai felmérés foglalkozik a házasságok és társ kapcsolatok válságával. Ma már szinte közhelyszámba mennek az olyan összeállítások, amelyekben arról számolnak be, hogy Európában az embereket két nagy csoportra osztják aszerint, hogy alapítanak-e családot házasságban, vagy azon kívüli életközösségben élnek, illetőleg harmadikként megjelenítik az ún. szingli életformát választókat. Ezek lassú, de emelkedő tendenciát mutatnak. Utóbbiak amiatt nem vállalnak gyermeket, mivel előbbre valónak tartják karrierjük építését. (Természetesen a szinglik közé kell számolnunk azokat is, akik önhibájukon kívül nem tudnak megfelelő párkapcsolatot megteremteni. Ennek számos oka van, amelyről akár külön előadást lehetne tartani. A mai társadalmi érintkezési formákból kiestek azok a fórumok, ahol a nők értékük szerint találhatnak társra. A virtuális internetes kapcsolat nem megoldás!) A gyermektelenek aránya az EU-ban a népesség 20-25 %-a volt 2001-ben.

Egy az elmúlt 20 év tapasztalatait összegző cikk a családi háztartásokat csoportosítva megállapította azt is, hogy miközben a kiskorú gyermekek mintegy 75 %-a szülővel él együtt, csökken a házasságokban a gyermekszám és a nagycsaládos életforma. Nő a csonkacsaládok száma is.

Ugyanakkor napjainkban – hazánkban történt felmérések szerint – a lányok nagy hányada családot és gyermeket akar. Hogy a tényadatok mást mutatnak – mint láttuk –, annak számos oka van. Megélhetésre, anyagiakra, karrierre, gazdasági válságra hivatkoznak. De feltehető úgy is a kérdés, vajon nem éppen ezek a magatartások, az érték- és erkölcsi válság hozták létre ezeket az okokat?

Egy házasságban élő – de ugyanígy egy tartós kapcsolatban felnövekvő – gyermek számára a legnagyobb traumát jelenti, ha az általa szeretett, tisztelt szülők kapcsolata válással végződik, a család szétesik vagy nem is létezik. Kié a gyermek, kivel él a továbbiakban, hogyan tarthat kapcsolatot a másik szülővel, a korábbi biztonságát ki biztosítja számára majd? Megegyezés híján a kérdésekre a választ legtöbb esetben a bíróság adja meg.

Még tragikusabb, ha a gyermek az inkubátorban vagy a kórházban hagyva kezdi meg életét, nem ismeri szüleit, nem az anya, hanem az állam gondoskodik róla. Ha az anya egyedül van gyermekével, az apaság kérdésében is dönteni kell. (Ma már az anya kiléte is elbizonytalanodhat!). Bontás esetén a gyermek elhelyezése, láthatása, tartása ügyében ítélkezik a bíróság. Az alapul szolgáló törvények, elsősorban a családjogi rendelkezések az irányadóak. A gyermeket elsősorban valamelyik szülőnél (kisgyermeket az anyánál) helyezik el. Az arra alkalmasabb szülő, vagy az, akihez a gyermek érzelmileg jobban kötődik (a gyermek meghallgatásának is helye van), ha alkalmas szülő nincs, akkor a gyermekhez közelálló egyik nagyszülő vagy más rokon jöhet szóba. Látható, hogy a jogalkotó mindenkor a gyermek szempontjait emeli ki. Ezek hiányában az állami gondozás, az örökbefogadás a lehetséges megoldás. A napokban a Kossuth Rádióban elhangzott nyilatkozó szerint 21 500 gyermek van ilyen intézetben, a 12 év alattiak közül 5400 gyermek örökbefogadása történt meg.

Ezeknek az intézkedéseknek legfőbb célja azonban a gyermeknek mielőbbi családban történő elhelyezése. Tudnunk kell, hogy a gyermeknek elsősorban a saját családjában való növekedéshez van joga – vagyis nem valamilyen kidolgozott szolgáltatásra. Tehát elsősorban nem a gyámsághoz, örökbefogadáshoz van joga, hanem ahhoz, hogy saját családjá legyen, szülei legyenek: apja és anyja is. A férfinak és a nőnek pedig a házassághoz és a családalapításhoz van joga...

„Az ember természeténél fogva családi lény, minősége az emberi méltóságból fakad” – így fogalmaz két olasz professzor.² Mégis, hazai jogunk szerint a családból kikerült gyermek számára családba helyezésként az örökbefogadás intézménye a legmegfelelőbb. Nemcsak azért, mert a gyermek jogi státusza a vérszerinti gyermek státuszával lesz azonos, de egy jól kiválasztott örökbefogadó szülőpár képes és alkalmas arra, hogy a gyermek számára azokat a szükségleteket biztosítsa, amelyekről a család jelentőségének elemzésekor már szó volt. De azért is, mert az intézeti nevelés bár szükséges, de nem megfelelő módja a gyermeki lét feltételeinek.

Nagyon fontos tehát annak tudatában lennünk, hogy ezekben a jogi eljárásokban a gyermek, akiről döntenek, mindenképpen áldozat.

Eszköze a felek harcának, akár érzelmi alapon, akár a bosszú vagy anyagi érdekek vezérlik őket. A bírói gyakorlatban számos tragikus gyermek-sors látható. Megállapíthatjuk, hogy ma adott a jogszabályi és intézményi környezet – az állam a jogszabályokon kívül intézményei útján is segíti a családból kiesett gyermekeket. De mint tudjuk, számos egyházi, karitatív és civil szervezet szintén segíti a probléma megoldását. A témát indító kérdés felvetése azonban nem lenne teljes, ha azt csak a már megszületett gyermekekkel kapcsolatosan akarnánk megválaszolni.

A hívő, a természethez közel élő, azt ismerő ember, de a biológia és az orvostudomány számára is egyértelmű, hogy az emberi létet – a gyermek létét – egy a férfi és nő kapcsolatából megfogant, megtermékenyített petesejt indítja el. Ebből ugyanis csak ember születhet, és e nélkül nem jön létre az emberi élet sem. Ebből következik, hogy az emberi élet a fogantatásától kezdődően a különböző fejlődési életszakaszai után a halállal ér véget. A magzati lét az élni akarás jogát hordozza.

Az emberfogalom transzcendens értelmezésére utal XVI. Benedek pápa levele is az ifjúsághoz, amelyben elhangzik: „Az alapvető kérdés, amelyet fel kell tennünk magunknak: kié az ember? Az ember olyan lény, akinek szíve szomjazza a végtelent, az igazságot (de nem egy részleges igazságot, hanem olyat, amely képes megmagyarázni az élet értelmét). (...) Ha hálával elfogadjuk tehát az életet, mint felbecsülhetetlen ajándékot, ez elvezet oda, hogy felfedezzük minden személy legszemélyesebb értelemben vett méltóságát és sérthetetlenségét.”³

Mindezek ismeretében és a különböző emberfogalmak tükrében ki kell jelentenünk, hogy a magzati lét feletti döntés egyértelműen az anyáé. Még akkor is, ha a döntése függ a társától, családi és egyéb környezetétől, fenyegetettségétől stb., s a felelősség valamelyest megoszlik.

Megilleti-e a magzati létet az élet védelmének alkotmányos alapjogi védelme? Meddig terjedhet az anya döntési jogosítványa a terhesség megszakítására vonatkozóan?

Ezzel a súlyos kérdéssel két kiemelkedő fontosságú döntésében foglalkozott az Alkotmánybíróság.

Az első döntés még 1991-ben született a 64/1991. (XII.17.) AB-határozatban, majd az e

döntést figyelembe vevő 1992-es magzatvédelmi törvény alkotmányosságát vizsgáló 48/1998. (XI.23.) AB-határozatban. Arra kellett választ adni, hogy a magzatot megilleti-e a korlátozhatatlan életvédelem joga, vagyis hogy ember-e a magzat? Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Alkotmány és az Emberi Jogok Európai Egyezménye sem foglal állást abban a kérdésben, hogy ember-e a magzat, a jogalkotó pedig nem adott jogalanyiságot számára, így a magzat nem ember, nem illeti meg az abszolút tartalmú életvédelem.

„A magzat jogalanyiségének el nem ismerése azonban nem jelenti azt, hogy a magzati élet nem élvez alkotmányos védelmet” – mondotta ki egyidejűleg az AB-határozat indokolása. Majd rámutatott arra, hogy a „magzatvédelmi törvény sem teszi kérdésessé számára a garantálandó védelmet. Abból indul ki, hogy a női és a férfi ivarsejtből származó, az anyaméhben fejlődő magzatot és a gyermekét váró nőt támogatás és védelem illeti meg.”

Ezekből a döntésekből megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság szerint mivel a magzat nem jogalany, így vele szemben az anya önrendelkezési joga erősebb. E jog azonban nem korlátlan, az állam kötelezettsége e korlátok meghatározása, a magzatvédelem garanciájának kidolgozása.

E határozattal szemben több különvélemény született, ezek közül Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró kiemelkedő fontosságú véleményre hívnám fel a figyelmet: „Meggyőződésem szerint – írja – a magzati életnek az emberi léttől eltérő jogi minősítésére a törvényhozásnak nincsen alkotmányos lehetősége, mert a magzatot akár az anyaméhben, akár azon kívül, mesterséges körülmények közötti fogantatásának pillanatától kezdve embernek, vagyis jogalany-nak kell tekinteni. Amiből következik az is, hogy megilleti a magzatot az élethez való jog az anyával szemben is. Mivel a magzat biológiailag ember, biológiailag befejezett individuum, nem a születéssel szerzett, hanem elidegeníthetetlen ember voltából eredő jogot jelent. (...) Ezért az állam kötelessége a születések elősegítése és az abortusz visszaszorítása.” E vélemény tehát nem fogadta el a magzatnak az ember természetes fogalmától elkülönülő jogi emberfogalmat.

Az Alaptörvény II. cikkét olvasva úgy tűnik, hogy az abban foglalt emberfogalom

közelít e természetjogi megfogalmazáshoz: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatásától kezdve védelem illeti meg.”

Az egy mondaton belül az ember fogalmához kapcsolt magzati lét védelme véleményem szerint erre a változott szemléletre utal. A jogi rendezést az AB-határozatok és a magzatvédelmi törvény szigorítása, a nő döntését befolyásoló „krízishelyzet” fogalmi meghatározása fogja megalapozni.

Mint láttuk, e súlyos vita után biztosított jogi környezetben csak szabályozott formában engedélyezhető az abortusz. Látni kell azonban azt is, hogy a világban és Európában különböző lobbik, nőmozgalmak ennél többet akarnak. 2008 áprilisában e mozgalom jelentést terjesztett elő „az abortuszhoz való jog érvényesítése tárgyában az Európa Tanács elé, kérve annak elfogadását. A kérés lényege: garantálják, hogy minden nő korlátozás nélkül élhessen de jure és de facto a biztonságos és legális abortuszhoz való jogával.” A Tanács testülete nagy vita – és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia ellenkérelme ellenére – elfogadta a jelentést. A francia képviselő megjegyezte: „Társadalmunk valóban a halál kultúrájában él.”

2005-ben a Nők VI. Világkongresszusán fogadták el (az eredeti fogalmától eltérő) ún. gendermozgalmat, amely egy teljesen új emberfogalmat kreált. E szerint az ember nem nőnek és férfinak születik, később válik egyikké vagy másikká. Ezért óvodáskortól az iskoláskoron át be kell vezetni a meggyökerezett sztereotípiák, magatartások elkerülése érdekében az apa helyett az első szülő, anya helyett a második szülő fogalmát, s a gyermek maga válassza ki szerepét, alakítsa ki nemiségét a megadott nevelési ajánlások szerint. 2009-ben már nálunk is megjelentek az idevágó oktatási segédletek. A korábbi kormány által meghozott 1004/2010. (I.21.) Gender Kormányhatározat megszabta többek között a 2010–2021-ig tartó irányokat is.

A Magyar Nemzet 2012. november 24-i számában hírt adott arról, hogy Svédországban bevezették a gender-módszert. A cikk címe: „Svéd oktatók a nemi szerepek ellen.” „A kormány el akarja érni, hogy a gyermekekben ne alakuljanak ki a megszokott sztereotípiák.” Az

elmélet – mint azt korábban jellemeztem – egy egész felnövekvő nemzedékre lesz kihatással. A svéddek egy része felbőszült és tiltakozik, de a többség elfogadó!

Mint látható, az oktatást nem véletlenül indítaná kora gyermekkortól az elmélet, hiszen, amit a gyermek korán elsajátít, azt később nehez átalakítani. Azt is világosan fel kell ismerni, hogy ez a mozgalom a család intézménye ellen szól. Hangoztatja is, hogy ott veszélyben van a gyermek fejlődése!

Az abszurdításokat folytatva talán nem érdektelen egy, a liberalizált abortusz-elvnek köszönhető, szélsőséges eset bemutatása a bírói gyakorlatból. Egy fogyatékkal született gyermek kártérítésre perelte a kórházat, az orvost és az anyját. Állította, hogy az orvos nem adott időben korrekt felvilágosítást arról, hogy ő fogyatékkal fog születni, s így az anya nem szakítottatta meg terhességét, neki ezért kell fogyatékkal leélni életét. Orvosi műhiba esetén a kártérítési igényre a jog lehetőséget ad, a beteg gyermekkel összefüggően jelentkező többletköltség a szülő részéről megalapozza a kárigényt. De a fenti esetben a megdöbbenő az az erkölcsi szemlélet, hogy a gyermek maga azért perli az anyját, mert nem ölte meg őt magzat korában! A bíróság természetesen ezt az utóbbi keresetet elutasította. Indoklásában kifejti: „Önmaga megöletéséhez senkinek sincs joga.”⁴ „Nem perelhet a gyermek azért, mert megszületett.”

Mindezekről azért fontos szót ejteni, mert ezek a szélsőségek, mozgalmak és más lobbyik jelen vannak társadalmunkban is. Az elektronikus médián terjedve is befolyásolják a társadalmat, elsősorban a fiatalokat. A fiatal nőknek pedig életük során felelős döntéseket kell hozniuk. Rajtuk múlik a jövő nemzedék életre hívása.

Ma az állam ehhez számukra számos segítséget nyújt (ösztöndíjak, anyasági támogatások, gyermekkedvezmények, adókedvezmények,

visszatérés segítése a munka világába stb.), de ha a nőknek az anyaság fontosságát, a család lényegi tartalmát, modelljét nem ismerő felnőttként kell dönteniük minderről, a jogi környezet önmagában nem lesz elég. A nevelés, a felelősség, az erkölcs, a hit, a nemzet fogalma nélkül élő számára a gyermekvállalás alkotmányos védelme, a már jelzett sarkalatos és egyéb törvények csak akkor hozhatók közel, ha az abban foglalt célok és értékek felismerését is segítik a társadalomban működő szervezetek. A jogi környezetből ugyanis az „élet kultúrájára” való törekvés, a gyermekek, a családok védelme olvasható ki. Az új Polgári Törvénykönyv, s benne a Családjogi könyv örökbefogadási fejezete a fő célt, a családból kiesett gyermekek családba helyezését méltán tudja szolgáltni.

De változatlanul nyugtalanít a kérdés, vajon a mai fiatalok, akiket az öntudat, az „önmegvalósítás” kényszere, a felszabadult szexualitás és szabadságnak vélt szabadosság jellemez, odafigyelnek-e egyáltalán mindekre? Értik-e a fogalmak lényegét, képesek lesznek-e a döntéseket meghozni, válaszolni a feltett kérdésekre, vagy éppen a mai életformájuk megakadályozza őket ebben?

Mégis optimista vagyok, nem csak azért, mert egyházi és elkötelezett iskolákban is nevelődnek gyermekeink, s az egyházak és más közösségek, civil szervezetek felelős fiatalságot nevelnek, s hogy vannak, áldozatosan működnek olyan szervezetek, mint a Gólyahír Egyesület, akik tesznek is az ügy érdekében. De az állam is felvállalta mindezt, amikor a Nemzeti Alaptantervbe beiktatta a családra nevelést, valamint a hit- és erkölcsntant. Hosszú távú intézkedések szükségesek mind az oktatás-nevelés ügyében, mind a szociálpolitikában és a kultúra, az erkölcsi elvárások terén.

A jogi környezet megalapozottságát tehát az fogja igazolni, ha a benne foglalt célok, szabályozások bekerülnek a társadalom tudatába, szemléletébe, polgárai magatartásába.

Jegyzetek

- 1 Szabó István: Állami házasság megjelenése és felbonthatóságának kérdése. (IES IV. 2008/3.49.)
- 2 Enrico Vitali és Salvatore Berlingo
- 3 XVI. Benedek pápa üzenete a béke világnapjára, 2012. január 1.
- 4 BH. 2005/11. 399.